

EK – 23

**TÜRKİYE’DE MADENCİLİK
ŞARK RAPORU’NDA MADENCİLİK**

CHP 15 İNCİ YIL KİTABINDA ETİBANK

EK – 23

MADENCİLİK

1935 Yılında Etibank'ı¹ kuran Türkiye'nin madenlerinin 1936 yılındaki durumu Bayar'ın Şark Raporu'nda ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Atatürk, 1 Kasım 1937 tarihli TBMM Açış Nutku'nda acilen bir madencilik planı istemiştir. 3 Yıllık Madencilik Planı, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmiş 2 numaralı planı, 10 Aralık 1937 tarihinde ilan edilmiştir. Bkz 11 Aralık 1937 tarihli ULUS Gazetesi.

Daha sonra bu plan 4 Senelik 3 Numaralı planın içine alınacaktır. Önce Şark Raporu'nun madencilik bölümüne bakalım:

MADENLERİMİZİN ARAŞTIRMA VE İŞLETİLMESİ

Madenlerimizin işletilmesi mevzuunda seri hareket etmek mecburiyetinde bulunduğumuz malumu devletleridir. Maden fiatlarındaki umumi tereffü (yükselme), bilhassa kurşun ve bakır madenlerindeki bariz yükseliş fırsatını kaçırmamak için bu işe hız vermek lüzumuna işaret ediyordu.

Bu itibarla, maden işlerindeki faaliyetimizin matlup inkişaf seyrini takip edip etmediğini mahallinde bizzat tetkik etmeğe ve bu suretle gerek Enstitü'nün ve gerek Etibank'ın mesaisini teftiş etmeğe seyyahat programında hususi bir ehemmiyet atfettim. Müşahede ve intibalarımı aşağıda tafsilatle arz eyleyeceğim:

(Not: Bakınız Ek 4, "Madenlerimiz")

Ek – 4

"MADENLERİMİZ"

KUVARSHAN BAKIR MADENİ

Eski mültezimleri (işletmecileri) tarafından terk edildiği sıralarda vazifeten bu havalide çalışmakta olup hüviyeti henüz kat'iyetle tesbit edilmeyen bir harita veya istihkam zabitanın himmet ve gayreti sayesinde Murgul gibi harap olmaktan kurtarılmış olan bu madene geçen yaz esnasında Etibank tarafından vaz'iyed edilmişti.

Banka, bir taraftan çökmüş bir halde bulunan maden galerilerini açıp temizlemeye, diğer taraftan izabehane, kuvvet santrali, havai hatlar vesaire gibi mihaniki tesisat ile ebniyenin (binalar) yegan yegan (tek tek) elden geçirilerek noksanların ikmaline ve tamirlerinin icrasına faaliyetle koyulmuş bulunmaktadır.

Madenden geçtiğimiz tarihte, maden sahasında üç yüz kadar işçi ve mütehasıslar çalışmakta idi. Bütün bu ikmal ve tamir işlerle işletmeye başlama hazırlıklarının Mayıs 1937 tarihine

¹ Bkz. EK - 3

kadar tamamlanması ve bu ay zarfında bakırın akıtılması mukarrerdir. Senelik istihsali 2000 – 2500 ton olacaktır. Alakadarlar bunu taahhüt etmişlerdir. Mes'eleyi takip edeceğiz.

Madenin gerek imtiyaz ve gerek mülkiyeti Etibank'a aittir. Hukuki formaliteler tamamlanmıştır.

MURGUL BAKIR MADENİ

Murgul bakır madeninin harabe haline gelmiş olan ihzar ve izabe kısımları tetkik edilerek bunların bu günkü vaziyetlerinden her hangi bir suretle istifade imkanı kalmamış olduğu tesbit edildi. Bundan sonra; asıl maden ocağına gidilerek eski İngiliz Şirketi tarafından üstü açık işletme tarzında ele alınmış bulunan cevher yığını görüldü.

M.T.A. Enstitüsü tarafından eski mültezim İngiliz Şirketinin yapmış olduğu taharrilere (aramalara) istinaden tanzim edilip Tiflis'teki maden idaresinden bir sureti alınan planlar nazaran etüdiye edilmiş olan cevher yığınlarından gösterdiği "rezerve" miktarı vasatı % 2,5. bakırı ihtiva eden 4 – 4,5 milyon tondan ibarettir ki mevcut 90 – 100 bin ton bakıra tekabül eder.

Seyahat tarihimizdeki bakır fiatlarına nazaran senede mesela 5000 ton bakır imal etmek üzere Murgul'da kurulacak bir müessesenin zarar edeceğini M.T.A. Enstitüsü ve Profesör Schumacher bildirdiler ve her ne kadar daha yüksek istihsal yapabilmek kudretinde cesim bir müessese kurmak ve bu sayede maliyet fiatını bu günkü beynelmilel satış fiatlarına indirmek imkanı varsa da buna bu gün tesbit edilmiş olup yukarıda mevzuubahis edilen görünür cevher miktarının müsait olmadığını ilave ettiler. Vardıkları netice ve hüküm şu idi:

Bu vaziyete rağmen Murgul bakır madeninin işletilebilmesi aşağıda zikredilen iki şarttan birinin tahakkuku veya temini ile mümkün olacaktır.

- 1) Standart bakır fiatının takriben 45 İngiliz lirasını çıkması,
- 2) Kurulacak müessese zararının hususi bir kanuna tevfikan Hükümetçe deruhte edilerek bu meblağın subvention (parasal destek) suretile her sene Murgul Bakır Müessesesi'ne tediyesi,

Dünyadaki silahlanma yarışı son ay içinde bakır ve kurşun fiatlarında çok seri yükselişlere sebebiyet vermiştir.

Enstitünün ve profesör Schumacher'in yukarıdaki mütalealarına müstenit olan standart bakır fiatları 38 – 40 İngiliz lirasıdır. Halbuki bu günkü bakır fiatları ise 44 İngiliz lirasını bulmuştur.

Londra fiatları

Standart bakır peşin 11.10.1936

Peşin.....43 (Pound) 12 (Şilin) 6 (Penny)
Vadeli.....44

Her ne kadar bu fiatlar da tabii ve bilhassa müstakar telakki olunamazsa da bakır fiatlarının temayülü hakkında sarih bir fikir edinilebilir. Bu itibarla bidayette pek kısa bir zaman için hazinece bir subvention verildiği takdirde mühim bir avantaj istihsal etmiş olacağız. Fiatlar normalleşip istikrar bulduğu vakit elimizde işleyen, istihsal yapan bir maden bulunacaktır. Bugünkü şerait dairesinde 1.250.000 Türk liralık döviz temin etmek ve o muhitte ehemmiyetli

bir sınıai faaliyette vücut vererek iş hacmini çoğaltmak bahasına mukabil ne kadar subventiona ihtiyaç olduğunu önümüzdeki iki üç ay zarfında esaslı etüdlere istinaden M.T.A. Enstitüsü bize söyleyecektir.

Ruslar Zamanında

Kuvarshan, Murgul madenleri Ruslar zamanında tam %30 gibi mühim gümrük resminin himayesine sığınarak işletilmişler, Rus bakır sanayiinin iptidai maddesini vermişlerdir. Biz ihracat maddesi olarak bu mevzuu ele alıyoruz. Beynelmilel piyasanın rekabeti önünde müşteri bulacağız. Buna binaen subventiona ihtiyacımız tabiidir.

İzabe Usulü

M.T.A. Enstitüsü ilk teşekkülü sıralarında yani takriben bundan bir sene evvel Murgul'dan iki yüze yakın cevher numunelerini Amerika'da General Engineering Co. firmasına göndererek bu cevherin ne suretle temizlenebileceği ve ne gibi bir sistemle izabeye tabi tutulacağı hakkında tecrübeler yaptırmıştır. Bu tecrübeler neticesinde "flotation" usulünün takip edileceği ve işletme şeması taayyün etmiştir (belirlenmiştir).

Yapılacak Tesisat

Şimdi madende yapılacak tesisatın avanprojesi (taslak projesi), maliyet tahmini ve yatırılacak sermaye hesabı bu firma tarafından hazırlanacaktır. Londra şubelerine derhal lazım gelen eksperleri mahalline sevketmeleri ve icap eden etüdlere başlanması yazılmıştır. Vazifeten Londra'ya giden mühendis Hadi Yener de bu işi takip edecektir.

ERGANİ BAKIR MADENİ

Metod üzerinde tetkikler

1934 senesinde yapmış olduğum seyahatte Ergani vaz'iyetinin milli ve idari cepheden bir an önceden kat'î bir şekle bağlanması lüzumuna kanaat hasıl etmiştim. Arada şirket kat'I şeklini buldu ve faaliyetine koyuldu. Bu defaki seyahatımda izabe teçhizatı hakkındaki etüdlerin hitam bulunduğunu öğrendim. İntihap edilmiş olan izabe sisteminin tetkiki için mahalline davet edilen Berlin Technische Hochschule'si maden metalurjisi profesörü Kohlmeyer'e Ergani'de tesadüf ettik. Diğer taraftan maden istihzaratının cevher yatağı üzerinden 1 ½ milyon metre mikabı toprak ve kayaların kaldırılması suretile verilen kararların tatbiki zımında sipariş verilmiş olan ekskavatör, lokomotif ve vagonların gelmesine intizaren işlerin diğer taraftan da işçi ve amele kuvvetlerle yaptırılmasına başlanılmıştır. İzabe sistemi ile tesisat şartnameleri hakkında profesör Kohlmeyer tarafından verilecek raporu müteakip işbu mihaniki tesisatı teslim edecek olan mütehassis firmalarla müzakerelere başlanacak ve bu tesisatın teslimi ve mahallerinde kurulması ve yapılması lazım gelen inşaatın ikmalî 1938 senesi Mart – Nisan ayları zarfında hitam bulacaktır.

Bu müddet zarfında cevher istihzaratının kafi gelecek miktarda örtü tabakası kaldırılmış olacağından mezkur tarihte Ergani bakırı istihsal ve işlemesine geçilmiş olacaktır.

GULEMAN KROM MADENİ

Gerek bu madende başlanmış olan istihsalat, gerekse havai hat ve maden ebniye ve tesisatının inşaat vaz'iyeti yakından tetkik edilmiştir. Görünür krom rezervleriyle başlanmış olan taharriyatın meydana çıkardığı rezervler ve civarda Soru, Deri ve Kündikan'da görülen

tezahürler ve yapılan tetkikler kurulan işletmenin bila tereddüt tevsi edilmeye müsait olacağı kanaatını vermiştir.

İstihsal

Önümüzdeki sene için istihsal programının 100.000 tona göre ayar edilmesi ve madenin ehemmiyeti ve zenginliği ve elelumum Türkiye kromculuğunun kuvvet ve kabiliyeti dünya krom piyasalarına tanıtılıp tasdik edildikten sonra icap ederse yüksek bir kontenjan temin edilmek üzere diğer dünya kromcularile müzakereye girişilmesi münasip görülmüş ve bu hususta direktif verilmiştir.

KEBAN MADENİ

Bu simli kurşun madeninde yapılmakta olan tetkikat ve taharriyatın neden şimdiye kadar tatmin edici bir netice vermemiş olması üzerinde durdum. Keban simli kurşun madenindeki araştırmalara hakim olan düşüncelerin bir hususiyeti olduğu muhakkaktır. Bu madende altmış, yetmiş sene evvelisine kadar yapılmış olan işletmelerin tezahüratına çok ehemmiyet verilmiş ve hariçten zengin bir maden intibasını bırakmıştır. Toprak harmanları içinde dökülmüş bir vaziyette bulunan cevher parçalarından alınan numuneler de fazla gümüş ve altını ihtiva ettiğinden nazarı dikkatimizi ehemmiyetle celp etmişti.

Jeolojik vaziyet

Ancak cevherin jeoloji bünyesi ve yatağı hakkında ameli (burada, gerçekçi) bir "done" (veri) olmadığından, (ne bir plan ve ne de bir etüd) kapalı ve göçmüş olan eski ocakların temizlenmesi ve açılması her şeyden evvel zaruri görülmüştür. Bu maksatla takip olunan temizleme ve açma programı bir sene evveline kadar devam etmişti. Bu temizleme, madenin hakikaten mazide büyük imalata sahne olduğunu ve büyük hacimde cevher yığınlarının çıkarılmış bulunduğunu göstermiştir. Bu müşahedeler cevher filizlerinin "Calcaire" ve "Schist" tabakasının arasından imtidat (devam) ettiğini ve bu temasın geologique vaz'iyetini meydana koymuştur. Bu temas noktasından daha derin aksama vasıl olmak için daha aşağı bir seviyeden 300 metrelik bir tünel kazılmış "temas sathı" orada bulunmuş ve bir kısım cevhere de tesadüf edilmiştir. Ancak bu cevherin hacmini ve miktarını anlamak için ufki olarak veya mailen açılan hafirler neticesinde maatteessüf yine eski imalata ve hafriyata rastlanmıştır.

Kullanılacak Etüd Metodu

Bu müşahede, eskilerin işletmeyi hiç umulmadık derinliklere kadar şumullendirdiklerini göstermiştir.

Bu vaz'iyet karşısında, eski hafriyat ve imalat sahalarının arasında kalmış olan ve hiç bir işletme ve ne de cevher emaresi göstermeyen kısımlarda derinliğine muhtelif noktalardan sondajlar yaptırılacaktır. Bu kararın ittihazında amel olan düşünce de eskilerin bu kısımlara el atmamış olmaları ihtimalidir. Eğer meçhul ve bakir addedilen bu mıntıklalarda yapılan sondajlar neticesinde temas sathı bulunursa ve cevherleşme hadisatı görülürse tetkikat devam edecektir. Aksi takdirde yukarıda bahsedilen tünel vasıtasile bulunan 20 – 30 bin tona baliğ olabilecek cevher küçük bir işletmeye mevzu olacaktır.

Bu teşebbüsün daha çabuk netice vermesi için M.T.A.'nın metal kısmı şefinin daha yakından alakalanmalarına ihtiyaç olduğu görülmüş ve mahallinden çekilen telgrafla mes'eleye nazarı dikkatleri celp olunmuştur.

Çekilen telgraf aynen aşağıya konmuştur:

Tel 13.10.936
Gencer
Maden Tetkik Enstitüsü
Müdürü
ANKARA

"1. Kuvarshan'ı, Guleman'ı gördüm stop bidayetinden beri bu işte çalışanları takdir etmeyi borç bildim. Enstitü'ye de bundan dolayı teşekkür ederim.

2. Bu gün Keban'ı gördüm. İki senedir devam eden bu işte henüz bir netice yoktur. Gecikmesinin sebebini sondaj makinelerinin bozukluğuna ve tamir ile uğraşılmasına, bu günlerde amele müşkülâtının zuhuruna atfettiler. Mazeretlerinin esas kabahatlarından daha ağır olduğunu takdir buyurursunuz.

İki sene bizim hayatımız için çok uzundur. Bu işlere nasıl bir emel ile bağlandığımızı, vakit kaybetmeğe tahammülümüz olmadığını ve nasıl bir neticeyi istediğimizi bizimle çalışanlara anlatmaya ihtiyaç olduğunu teessürle gördüm.

Keban için yakın alakanızı büyük ehemmiyetle rica ederim.

3. Bulgardağı'na uğrayacağım.

İktisat Vekili Celal BAYAR"

BULGARDAĞI MADENİ:

Toros silsilesinin "Bulgardağı" adı verilen ve 2000 – 3000 metre irtifaında kayalıklar arasında imparatorluk devrinde açılmış bir sürü kovuklar ve gayet iptidai işletme mağaraları görülmektedir. Vaktile mahalli mültezimler tarafından iptidai işletmeler yapılmış ve cevher mahallinde eritilmiştir.

Eski Galeriler ve Yeni Tünel

Eski mağaralardaki yollardan istifade ederek küfe ve sırtlarda ne cevher çıkarmanın, ne de maden damarlarının imtidadını ve derinliklerini aramak üzere galeri sürmenin imkanı olmadığından eski mağaralardan daha aşağı bir rakımdan (2025) büyük bir tünel sürülmüştür. Bu tünelin 450 metre ilerlemiş bulunduğunu müşahede ettim. Bu tünelin müntehasından; taharriyat programı mucibince 120 metre yüksekliğinde olması lazım gelen baş yukarı dahili bir bacanın da 25 metresinin delinmiş olduğunu gördüm. Büyük tünelin açılışı esnasında yukarıdaki eski mağaralarla irtibatı olması muhtemel görünen cevher damarı üç yerden kesilmiştir. Alakadarlara görüşülerek mahallinde şu kararlara varılmıştır:

- Yukarıdaki mağaralarda eskiden kalma cevherlerin baş yukarı açılan baca ile aşağıya indirilmesi ve bu cevherin işletilmesi,
- Tünelde üç noktada tesadüf edilen cevher damarlarında yayılmak ve bu damarların mahiyetini ve servet miktarını tesbit etmek,

Eğer bu üç damarda yapılacak taharriyat esaslı bir cevher yatağının mevcudiyetini gösterir ise Bulgardağının büyük bir endüstriyel işletmeye mevzu olacağı kanaati hasıl olacaktır. Bu güne

kadar elde edilen netice 2026 rakımında açılmış olan tünelden daha aşağılara takriben 1700 rakımından tunel açılarak daha derinlikleri yoklamak cesaretini vermiştir.

Bir taraftan kompresör makinesi bu maksatla oraya yerleştirilmiştir. Ümit edilen netice istihsal edilmediği takdirde dahi yukarılardaki mağaralardan indirilecek cevher ufak bir işletmeye mevzu olabilecek hacimde ve miktardadır.

ONEK DEMİR MADENİ:

Dördüncü Umumi Müfettişlik tarafından Dersim vilayetinde Onek mevkiindeki Demir madeninden alınmış olan nümune M.T.A. enstitüsüne tetkikat yapılmak üzere tevdi edilmiştir. Ayrıca Adana'da tesadüf ettiğim M.T.A. mühendislerinden biri de derhal General Abdullah Alpdoğan'a mülaki üzere maden sahasına gönderilmiştir.

KARA KEHRİBAR MADENİ:

Olti kazasının Havkas mevkiinde bir siyah kehribar madeni mevcut olup meşufen hükümete aittir. Maden nizamnamesi hükümlerine tamamen aykırı olmak üzere ora küçük san'atkarları tarafından istismar edilmekte bulunan bu kara kehribar madeni mahallinde alınan izahata nazaran çok bakımsız bir vaz'iyette bulunmaktadır. Bu san'atkarlar tarafından yapılmakta olan kolye, tesbih, düğme, bilezik vesaire gibi ziynet eşyaları takdir ve teşvike değer mahiyette güzel san'at eserleridir. Ancak, hiç bir fenni kaideye riayet edilmeksizin madenlerden kehribar alınmakta ve hiç şüphesiz bu güzel milli servet israf edilmektedir. Bu madenlerin hukuki vaz'iyetleri tetkik olunmaktadır. Gerek madenin işletilmesi, gerekse imal edilen eşyanın satışının temini için Etibank'ın himayesi altına bir teşekkül vücade getirilmesi düşünülmektedir.

Etibank Himayesinde Teşekkül

Bu neticeye kadar madenin muhafazası için mahalli memurların alakalanması temenniye şayandır.

ŞARK KÖMÜRLERİ:

İçinde bulunduğumuz yılın ilk bahar ve yazında Maden Enstitüsü tarafından Şark'ta bir jeolojik tarama yaptırılmıştır.

Bu tetkikat neticesinde maalesef, Şark'taki linyit havzalarının Garp'te olduğu gibi büyük bir endüstriyel mevzu teşkil edemeyeceği anlaşılmıştır. Şark'ta tesadüf edilen linyitleri iki kısma ayırmak icap eder:

Birinci Kısım: Tabii jeolojik arızalarla çok kırılmış, parçalanmış, damarları ince; kömürleri sulu ve yarı yarıya küllü olan linyitlerdir.

Binaenaleyh bu kısma dahil olanların işletmesini devlet programına ithal etmek mümkün değildir. Bunlardan ancak mahrukat olarak ve mahalli tedbirlerle istifade olunabilir.

İkinci Kısım: Damarları ve kömürleri daha iyice olan linyitlerdir ki daha planlı bir işletmeye mevzu olabilir. Bunlar da yine mahrukat ihtiyacını karşılamak için veyahut da mahalli bazı küçük endüstri kurumlarının kuvvei muharrikesi olarak kullanılacaktır.

Enstitü bu kısım linyitleri bir seçmeye tabi tutarak bunlar üzerinde normal taharriyatına (arama) ve ihzaratına (hazırlama) devam edecektir.

Bu müşahedenin tabii bir neticesi olarak da şu hükme varmaktayız:
Şark'ta su kuvvetlerimizden istifadeye daha büyük bir ehemmiyet atfetmeye mecburuz.

KÖMÜR HAVZASI: ZONGULDAK:

Bu defaki seyahatımızda da kömür havzamızın malum dertleriyle karşılaştık:

- a) Daimi işçi azlığı:
- b) Direk noksanı:
- c) Kömür tahmil müşkülâtı:

Kömür havzasının rasyonalizasyonu mesaisi yaklaşmaktadır.

İşçi

Bu itibarla "daimi ve sabit amele" mevzuu üzerinde de şimdiden esaslı tetkikatta bulunmak ve mali kararlara vasıl olmak zamanı gelmiştir.

Bolluk senelerinde amelenin azlığı havzada malum olan bir hadisedir. Fakat bu yıl kadar noksanlık görülmemiştir.

Bir maden işletmesinde istikrar ve devamlılık muvaffakiyetin ilk şartıdır. Bu meyanda direk, madenin hayatıdır. Büyük stoklar vücade getirmek ise işletme rentabilitesi bakımından doğru değildir. İkinci endüstri programı ile Havzaya 17 milyon Türk Lirası sarfı düşünülürken direk mes'alesinin de artık radikal bir hal tarzına bağlanması zaruridir. Cenubi Anadoludaki okalıptüs ormanlarında bir işletme yapılıp yapılmayacağı karar altına alınmıştır. Karar müsbet olursa Etibank böyle bir işletme organı vücade getirebilir. Aynı zamanda gümrük resmini kaldırıp dışarıdan tedarik etmek icap edecektir.

Direk

Bu günkü şartlar içinde hariçten direk tedariki kolay bir iş görülmemektedir. Direk işini sadece bir cepheden mütaleadan ziyade orman-kömür politikamızla ahenkli, sabit bir sisteme bağlanması, istihsalinin daha emin fakat daha seri, kolay formaliteye tabi tutulması zamanı gelmiştir.

VAN GÖLÜ CİVARINDAKİ PETROL KUYUSU:

Ruslar çekildikten sonra bu kuyularda kısmen bırakılmış tesisat yağma edilmiştir. Bir müddet sonra, halkın bu kuyulardan istifade ettiği görülerek mahalli idare memurları tarafından İnhisar Kanunu'na muhalif hareket telakki edilmiş ve kuyuların ağızları kapattırılmıştır. Göl işletmesi Vekaletim'e geçtikten sonra, yıllarca metruk kalmış bulunan bu kuyularla alakadar olduk.

Mütehasıslarımız bir galeri yapılmasına lüzum gösterdiler. Bu, toplayıcı bir galeri olacak, sızıntılarını su ile birlikte bir havuzda temerküz ettirecektir. Bu havuzda tasfiye yapılarak mazot istihsal olunacaktır.

Kış erken bastığı için galeri açılmasına henüz başlanmamıştır. Ve mütehasıslar avdet etmeğe mecbur kalmışlardır. İlk baharda derhal mesaiye devam olunacaktır.

Senede vasati 100 ton kadar istihsal mümkün olduğu mütehasıslarımızca ifade olunmaktadır. Bununla göldeki nakil vasıtalarını tahrik etmiş olacağız.

Bu galeri açılmadığı halde dahi mevcut vasita ile sızıntılardan istifade edilmek üzere bin küsür kilo mazot istihsal olunmuş ve vapurlarımızda tecrübe edilerek müsbet netice alınmıştır.

TABLO

MADENCİLİK SEKTÖRÜ ÜRETİMİ (bin ton)

Ürün	1940	1950	1960	1965
Taşkömürü	3 020	4 360	6 320	7 020
Linyit	230	1 210	3 870	6 350
Ham Petrol	Yok	Önemsiz	375	1 530
Demir Cevheri	130	230	800	1 550
Krom	170	420	590	590
Antimon	1	3	17	33
Manganez	?	32	43	28
Kurşun	?	?	23	33
Çinko	1	?	26	28
Bakır	9	12	26	26
Cıva	17	?	74	97
Toplam ²	3 578	6 267	12 164	17 285

² 1950 – 1960 Döneminde madencilik ürünlerindeki artış (% 94; 5 798 bin ton) taşımacılık sektörünü önemli ölçüde etkilemiştir.

CHP'nin 15 inci Yıl Kitabında ETİBANK

Atatürk'ün eşsiz görüş ve işareti ile "daima daha kuvvetli, daima daha müreffeh hür ve müstakil Türkiye" idealine vasıl olmak için siyasi, içtimai ve kültürel sahalarda tahakkuk ettirilen başarıları Türkiye Cumhuriyetinin iktisadi sahada da tersin etmek için ne müteğâsif gayretler sarfettiği bugün bütün dünyaca takdir ile bilinmektedir.

Filhakika iktisadi ve bilhassa sınai ilerleme olmadıkça yüksek bir medeniyete intibak etmek imkânsızlığındaki katiyeti vaktinde derpiş eden Türkiye Cumhuriyeti, medeni insan cemiyetlerindeki refah ve ümrani temin eden bu çalışma sahasında da en radikal inkılâbı tanımış bulunmaktadır.

Ekonomik inkişaf gayelerinin temelini teşkil eden sanayi, memleketimizde hemen yeniden kurulmaya başlamış ve Cumhuriyet Türkiyesinin haricin bütün itimatsızlık ve kritiğine rağmen, atmaktan çekinmediği hamleler sayesinde müsbet netice ve semerelerini vermiştir. Filhakika dahili istihlâk maddelerinin imali esasına müstenit birinci beş senelik plânın tatbiki tamamile ve muvaffakiyetle bitirilmiş bulunuyor. Bu birinci plânın gayesi istihlâk miktarları ehemmiyetli bir yekûna balığ olmakta bulunan ana sanayi emteasını memleket dahilinde imâl ve istihsal ederek bu sahadaki iktisadi istiklâlimizi takviyeye matuf idi.

Bu gaye başarıldıktan sonra, ikinci beş senelik bir plânla her nevi sanayiinin bel kemiğini teşkil eden ağır sanayiinin ve bilhassa maden sanayiinin tesisi artık bir zaruret olmuştu.

Memleketimizin toprak altı servetleri, umumi refah seviyesini ehemmiyetli bir nisbette yükseltmeye namzet olan bu kıymetler, imparatorluğun kökleşmiş ihmal ve teseyyübü ile kendi hallerine terkedilmiş bir vaziyette idi. Pek nadir ve müteferrik bazı teşebbüsler ise umumi bilgisizlik ve ataletten istifade ederek bu milli zenginlikleri hususi ve spekülâtif emellerine alet etmekten başka bir gaye istihdaf etmiyorlardı. Ecnebilerin bu yollarda elde ettikleri konsesyonlara gelince, buralarda hodbin bir sömürgeci zihniyeti hakim olmakta ve madenlerimiz en kısa bir zamanda azami şekilde istismar etmekten başka bir şey düşünülmemekte idi.

İşte Etibank toprak altında yatan bu maden rezervalarını rasyonel usul ve sistemlerle istihraç ederek kıymetlendirmek ve bundan başka bütün Türkiye'nin ucuz ve bol elektriğe kavuşması çarelerini tahakkuk ettirmek gayesile 14/Haziran/1935 tarihinde kabul olunan 2805 numaralı kanun ile tesis edilmiş bir müessesedir.

Türkiye topraklarının zenginliğini teşkil eden, kömür, krom, bakır, kurşun, antimvan, zımpara gibi madenlerimizin mebzul miktarları ve bu madenlerden yapılması mümkün büyük mikyastaki istihraç tasavvur edilirse bunların – bugünkü Türkiye milli sanayii tarafından değil – hatta ileri ve müteğâsif sanayi kurmuş memleketler derecesindeki bir müstakbel Türkiye sanayii tarafından dahi bel'edilemeyeceği aşikârdır. Bu düşünce ile Etibanka, istihsalâtını yerli istihlâkten başka beynelmilel piyasalara da dökebilecek şekilde ayarlamak ve maden istihracatını memleket ölçüsünde bir gelir kaynağı halinde tezyid ve tanzim etmek vazifesi verilmiştir.

Bu itibarla Etibank'ın Türkiye ticaret muvazenesi üzerindeki müsbet rolü ve her sene memlekete kazandırmakta olduğu döviz miktarının ehemmiyeti ve bu miktarın mukarrer inkişafı aşığıda bankanın muhtelif faaliyet branşlarının tetkikinde görülecektir.

Her yeni sanayi, muhitine büyük iş, refah ve hayatiyet getirir. Bu bakımdan da Etibank'ın sosyal hizmetleri zikre değer bir mahiyettedir. Memleketin muhtelif köşelerinden her birinde, işletilmeye başlanan madenlerle beraber, derhal hayat standardının yükseldiği, iş hacminin genişlediği, medeni ve sıhhi ihtiyaç ve konforun inkişaf ederek ümran hareketlerinin başladığı tesbit edilmektedir.

7/12/1935 tarihinde bilfiil faaliyete geçen Etibank bugüne kadar geçen 2,5 senelik zaman zarfında muhtelif cins maden mevzuları üzerinde dikkat, teyakkuz ve ihtimamla çalışarak, aşağıda tafsilâtile mütalâa edilen ve Türk maden sanayii tarihinde ilk defa erişilen, milli kalkınma ile mütenasip neticelerin istihsaline muvaffak olmuştur.

KROM:

Etibank'ın ilk olarak ele aldığı mevzu kromdur. Memleketimizin bu nadir cevher zenginliği ötedenberi dünyaca tanınarak takdir edilmiştir. Fakat Ergani – Maden kasabasının 18 km kadar yakınında bulunan ve miktar itibarile olduğu kadar kalite itibarile de dünyanın en mühim ve iyi cins krom madeni sayılabilecek evsafa olan Guleman krom yataklarının Etibank'ça ele alınması dünya kromculuğu bakımından çok ehemmiyetli bir hadise olarak kaydedilmiştir. Banka bu yatakları işletmek üzere serian faaliyete geçmiş ve tesisat ve teşkilâtını en kısa bir zamanda ikmale muvaffak olmuştur. Bugün, Guleman'ın yalçın dağlarında modern teknik tesisatı ile işçi ve memurlarının bütün sıhhi ve içtimai ihtiyaçlarına cevap verecek tertibat ve ikametgâhlarıyla şirin ve çok çalışkan bir kasabacık teşekkül etmiştir. Sevkiyatı temin etmek üzere bir havai hattın vücudu elzem görülerek Türkiye'de bir eşi olmayan ve tekniğin güzel bir eseri halinde inşa edilen 18 km uzunluğundaki bu hat 1937 senesi temmuzunda işlemeye başlatılmıştır.

O zamana kadar kamyonlarla yapılan nakliyat bu tarihten itibaren muntazam bir hal almış ve senede yüz bin ton ve daha fazla krom cevheri istihsal ve sevketmek için lâzım olan bütün tertibat ikmal edilmiştir.

Bu suretle çelik ve kimya sanayi tarafından pek rağbet gören yüksek tenörlü kromlarımızdan sene nihayetine kadar geçen 5 ay zarfında 35.000 ton kadar nakledilerek 1937 senesi satışları ceman yekûn 48.444 tona baliğ olmuştur ki kıymeti 1.195.000 Türk lirası tutmaktadır.

1938 senesine tam teçhizat ve hazırlıkla girilmiş ve yalnız kanunusani – Haziran devresinde 37.127 ton ve 987.000 lira kıymetinde ihracat yapılmıştır.

Dünya krom istihlâindeki mütezayid seyir nazarı itibara alınırsa esasen pek makbul olan kromlarımızın gittikçe ehemmiyet kesbeden bir döviz kaynağı olmakta devam edeceği muhakkaktır.

KÖMÜR:

Türkiye, Akdeniz memleketleri arasında, bugünkü modern sanayiinin temelini teşkil eden kömür madeni bakımından tabiatın kıymetli bir lütfuna mazhar olan yegâne memlekettir, denilebilir. (Her ne kadar bu havza memleketlerinden olan Fransada kömür varsa da ihtiyacı karşılayamamakta ve her sene mühim miktarlar ithal olunmaktadır). Karadeniz sahilindeki kömür mıntıkamız hem coğrafi mevki itibarile ve hem de kalite ve kantite zenginliği itibarile memleketimiz için eşsiz bir servet hazinesidir.

Cumhuriyet devrine kadar üstünde dikkatle çalışılmamış olan kömürlerimizin, ilmi vasıtalarla ve metodik bir şekilde incelenmesinden sonradır ki, başlı başına büyük bir kıymet ifade ettiği anlaşılmıştır.

Cumhuriyet hükümeti kömür işle meşgul olurken bu sahada en evvel tahakkuk ettirilmesi icap eden üç gaye istihdaf etmekte idi.

- 1 – Kömürü ucuzlatmak,
- 2 – İstihsalâtı arttırıp rasyonelleştirmek,
- 3 – Kömür servetimizi millileştirmek.

Bu üç hedefin tahakkuku uğrunda sarfedilen ciddi mesai güzel semerelerini şimdiden vermektedir.

Kömür fiyatları Cumhuriyet Hükümetinin sıkı kontrolü sayesinde çok makul ve sair sanayi memleketleri fiyatları ile mukayese edilebilecek raddelere indirilmiştir. Rasyonelleştirme bahsinde bugün 15 sene evveli ile mukayese edilmeyecek bir merhaleye varmış bulunmaktayız. Ancak bu merhale de kâfi görülmemiş, hazırlanan ve tatbikatına da geçilen 3 senelik maden programı ile bu vadide büyük bir inkişaf ve terakki esbabı hazırlanmıştır. Millileştirme devamıza gelince; bunu da hemen hemen halletmiş gibiyiz. Çünkü kömür havzamızda çalışan muvakkat bir tek ecnebi şirketten başka yabancı unsur kalmamıştır.

Bu vadide en son alınan tedbir kömür havzamızın servet ve istihsalâtının en ehemmiyetli bir kısmını elinde bulundurmakta olan (Ereğli kömür şirketinin) bütün tesisatı ile birlikte ve müsait şartlar altında satın alınmış ve bir işletme halinde Etibank'a devredilmiş olmasıdır. Kömür işlerine 1937 senesi mayısında başlayan Etibank bir taraftan yapılmakta olan istihsalâtı daha verimli bir şekilde devam ettirmeye ehemmiyet verirken diğer taraftan en mühim gaye olarak yukarıda zikredilen ikinci merhaleyi hedef ittihaz etmiştir.

1937 senesi mayısından itibaren sene nihayetine kadar geçen 7 aylık müddet zarfında 471.050 ton kömür istihsal etmiştir. Bir sene evvelki aynı devreye tekabül eden müddette ise Fransız şirketinin istihsalâtı 405.910 tondan ibaret bulunuyordu.

Etibank aynı devre zarfında 1.900.000 liralık satış temin etmiştir. 1938 senesi ilk 6 aylık istihsalâtı ise bir sene evvelki 330.000 tona mukabil 390.000 tonu bulmuştur.

Kömür bahsinde yukarıda zikredilen ve istihsalâtı ehemmiyetli mikyasta arttırmakla muvazi olarak bu istihsalî rasyonelleştirmeyi istihdaf eden üç senelik maden programı üzerinde tevakkuf faideden hali değildir. Bu program evvelâ kömür istihsalimizi üç senede iki misline çıkaracaktır. Bu program bize Karadeniz'de her türlü asri vasıtalarla mücehhez bir kömür (aynı zamanda çelik) limanı kazandıracaktır. Rasyonel ve teknik bir işletmenin icap ettirdiği mütekâsif ve mütemerkiz bir istihsal sayesinde randmanları arttırarak zayıtı ve toprak altı ve üstü istihsal masraflarını azaltmak mümkün olacaktır. Büyük bir hızla artan kendi istihlâkimizi temin ettikten sonra dış piyasalara da göndereceğimiz kömürlerimiz memlekete senede 5.000.000'u aşan bir döviz menbaı olacaktır.

Aynı program, kömür gibi büyük bir servetin istihsalinde çalışan amelenin içtimai hayat seviyesini yükseltmek esasını ihtiva etmektedir ki, alınacak tedbirler meyanında, modern işçi mahalle ve köyleri tesis etmek, işçiyi ailesi efradı ile birlikte oturacağı evin sahibi kılmak, mektep ve hastahane ihtiyaçlarını karşılamak, ekonomalar kurmak gibi hususları zikredebiliriz.

Bu sayede kömür işçiliği bugün yapıp yarın terkedilen arızî bir meslek olmaktan çıkarılarak afracına devamlı refah temin eden yerleşmiş bir meslek haline getirilecektir.

LİNYİT:

Orta Anadolunun sanayileşme programında esaslı bir rol oynamağa namzet bulunan Seyit Ömer linyit havzasından aşağıda bahsedeceğiz. Şunu kaydedelim ki, Etibank daha şimdiden memleketin sanayi ve mahrukata ihtiyacını karşılamak gayesile Kütahya vilâyetinde Değirmisaz ve Tavşanlı linyitlerini, buldukları vaziyetten kurtararak fenni bir tarzda işletmeye başlamış bulunmaktadır.

BAKIR:

Etibank tesis tarihinden başlayarak memleketin üç yerinde mevcut üç büyük bakır madeni üzerinde çalışmaktadır.

Bunlardan birincisi evsaf itibarile dünyaca tanınmış olan ve en eski devirlerdenberi işletilmiş bulunan Ergani bakırıdır. Son zamanlara kadar mühim bir hissesi ecnebilerin elinde bulunan Ergani bakır madeni şirketi Etibank tarafından satın alınmış ve yine Etibank tarafından temin edilen 1.500.000 lira ile de sermayesi 4.500.000 liraya iblâğ edilmiştir. Banka böylece madene hemen hemen tamamen sahip olduktan sonra bu madenin senevi 7.500 ilâ 10.000 ton saf bakır vermesi esasına müstenit büyük tesisatın ikmaline girişmiştir. 1939 senesi başlangıcında nihayete erdirilecek olan bu faaliyetten sonra bugün elektrik sanayiinde, harp sanayiinde her zaman aranılan kıymetli bakırlarımız dünya piyasalarına sevkedilecektir. Bu bakırın ihraç kıymeti 3.000.000 Türk lirasına tekabül etmektedir.

Madende asrî bir işletmenin icaplarına göre içtimai bakımdan da tedbirler alınmakta memur ve işçilere medeni bir hayat yaşatmaya matuf her nokta düşünülerek şimdiden küçük bir memurenin nüvesi atılmış bulunmaktadır.

İkinci bakır madeni Artvin vilâyeti civarında Kuvarshan'dadır. Kuvarshandaki bakırlarımız bir zamanlar Almanlar tarafından iştilmiş ise de bu madenimiz uzun senelerdenberi muattal ve metrûk bir halde kalmıştır.

Bankaya devredilen bu madenin evvelâ yıkılmış, çökmüş aksamının tamiri büyük emeklerle başarılmış sonra da yeni tesisatın yerleştirilmesi işi bitirilmiştir. Nihayet 1937 senesi son aylarında saf bakır akıtılmıştır. Aynı senenin bitmesine kadar geçen bir iki aylık zaman içinde ilk bakırımız Avrupa piyasaları tarafından çekilmiş bulunuyordu.

1938 senesi ilk 6 ay zarfında ise tam randman 1100 tonu müteceviz istihsal yapılmıştır kibugünkü piyasa kıymeti 300.000 liraya yakındır. Kuvarshan madeni senevi 2000 ilâ 2500 ton saf bakır verebilecek bir kapasite ile tanzim edilmiş bulunmaktadır.

Etibank'ın üstünde bakır mevzuu ile çalıştığı üçüncü mıntıka yine Artvin vilâyeti civarındaki Murgul bakır madenleridir. Bu madenin senevi 8000 – 10000 ton saf bakır dökecek şekilde işletilmesi için icab eden tesisatın ikmali ile uğraşılmaktadır. Senede vasati 500.000 ton ham bakır işleyecek olan Murgul bakır madenlerinin memleketin şimali şarkisinde büyük hacimde bir iş ve refah muhiti doğuracağına şüphe yoktur.

Murgul ve Ergani bakırlarının tesisatı ikmal edilerek her üçünün de istihsale geçeceği yakın bir âtide, Türkiye'nin senevi saf bakır istihsalâtı 20.000 tonu geçecektir. Bakır piyasalarının bugünkü strüktüründe pek ziyade ehemmiyeti haiz tehavvülât husule gelmediği takdirde bu, senevi 6.000.000 Türk lirasını aşan bir döviz kaynağına tekabül etmektedir.

KÜKÜRT:

İhracat emteamız içindeki pek ehemmiyetli mevkii malûm olan üzümlerimiz bakımından memleket bağcılarının muhtaç olduğu kükürt ötedenberi hariçten ithal edilmekte idi. Bu sebeple bu ziraatımız ne olsa bir emniyetsizlik içinde bulunmakta ve her sene ehemmiyetli bir meblağ muntazaman dışarıya akıp gitmekte idi. Üzümlerimizin maliyetine ve ticaret müvazenemize tesir eden bu keyfiyet nazarı itibara alınarak Türk kükürdü imali derpiş edilmiş ve Etibank bu sahada da rol almıştır.

Türk kükürdünün bütün ihtiyaçlara tekabül eden evsaf ve miktarda olması bankaca bir vazife bilindiğinden bunun bütün icaplarına tevessül edilmiştir. Keçiburlu'da kurulan fabrika 1937 senesi zarfında beheri 50 kiloluk 70.000 torba ve 1938 senesi ilk 6 ayı zarfında ise 44.000 torba kükürt istihsal etmiş bulunmaktadır. Bu miktarı arttırarak yalnız dahili ihtiyaçları tatmin ile kalmayıp harice de musaffa kükürt sevketmek, istihsali daha rasyonelleştirmek, Etibank'ın ehemmiyetle üzerinde tevakkuf eylediği ve fenni etüdlere ile meşgul bulunduğu mühim mevzulardandır.

MOLİBDEN:

Maden sanayiinde yüksek bir kıymet izafe edilen Molibden cevherinden memleketimizde mevcut rezervaların kıymetlendirilmesi için Ankara civarında Keskin'de kâin madenin metrûk tesisatı işler bir hale konularak mevcut madenin konsantre halinde ihracı işi intaç edilmiştir. İhzaratını 1938 senesi bidayetinde bitirerek işlemeye geçen Keskin madeninden ilk 6 ay zarfında 40.000 kilo konsantre maden istihsal edilmiştir. Nadir ve pahalı bir maden olan Molibdenin bu miktarı bugünkü piyasaya göre 50.000 Türk lirası kadardır.
